

nja spram njega; težnja koja zna da bi postignućem metajezika dokinula — ili barem okljastrila — ono književno književnosti. Tom težnjom opasno se poigralo Joyce u *Finnegan's Wake*, ali ne dovoljno opasno. Čini se, ipak, da je takva težnja od osobite važnosti za arbitrarni tekstualni niz. Analitički postupak — ovdejne upotrebljen — upravo to i dokazuje. Utopijski rad na metajeziku sasvim je súkladan s opredjeljenjem pisca za arbitrarnost, súkladan je s kretanjem u redundantnim sferama i s čistim rezonancama koje tamo zvuče.

Razvodnjena redundancija, postignuta discipliniranjem kodo, va u kojima izbrušeni sistemi signala krepko zvone, pojačava bogatstvo informacija, dok ojačana redundancija konvencionalnog niza kinetičke energije teksta zagovara siromaštvo književnog djela. Stoga je i djelo razvodnjene redundancije spremno za komunikativni sraz, dok djelo ojačane redundancije i ne doživljava taj sraz. Upravo za takvo djelo kaže se da je komunikativno, a za ono prvo — arbitrarano — da je neprohodno. U tom kazivanju neprohodno je obdareno redovito negativnim konotacijama. Neprohodno je tako sinonim za recipijentsku muku dekodiranja. U stvari, neprohodno, kao statička energija koja teži za transformacijom, problematizira čitalačko/životno iskustvo; goni recipijenta da se znoji u zoni dekodiranja, da prihvati sraz i da čisti svoje komunikacijske kanale; neprohodno ga tjera da okuša događanje plodne recepcije, uz istovremeno savladavanje još neapsolviranih recepcijiskih razina. Doista, tekstualna metamorfoza statičke u kinetičku energiju mučna je, ali i obećavajuća, ubada potencijalitete. Nasuprot tome, takozvana komunikativno djelo/informacija ojačane redundancije, odnosno inertno-isuviše redundantno, perpetuirala postojeći asocijativni talog već apsolvirano primalačkog iskustva. Ono lagodno i takozvano komunikativno, bujno i ojačano, uviјek je površina preopterećena utisima i vegetacijom neke poludjele jagme za fenomenima. Takvo književno djelo/informacija nije sabrano, već loše disperzivno; ono je neproduktivno višežnačno. Produktivna višežnačnost mnogih slojeva književne informacije događa se samo u arbitrajnog nizu tekstualnog organiziranja. Arbitrarano ne znači i totalitarno, iako teži prema totalitetu. Upravo konvencionalno organizira tekst tako, zloupotrebljava materijal.

Arbitrarna i konvencionalna organizacija teksta susjedi su koji se nikad ne sreću. SPECTACULUM istinski prezire OPPORTUNIHLUM i, što je najčudnije, dešava se i obratno! Prezir u tekstu umnožen je; zona dekodiranja ispunjena je otrovima.

Sraz nije dogoden i tekst se vraća u smrznuto stanje. Kinetička energija žuđena je iz pocketavnog leda statičke snage. Ona jest moćna, ali je smeta moć; ona bi rado da uđe u tamno grlo recipijenta i da mu uzmuni asocijativni talog; da mu sneveseli užitak-doxa i da mu podmetne erotiku i epistemé tekstualnog čuda. I kad je dogoden, sraz kao da ne valja. Neki žal ruje u njemu. Arbitrarano tekstno voli-ne voli apsolvirane recipijentske razine; on bi najradije da bude ljubljen, a da ne ljubi, ali, on zna, u metamorfozi energije naslutio je prijeteći arhetip uviјek iznovne paukovine, mreže tekstospletaja. Iz/za neapsolvirane razine sipe otrovi. OPPORTUNIHLUM, ipak, zna domaćaj svog pojma, miće se ispod otrovâ. SPECTACULUM sačinja kuglice veznjače za tekst i miće se; zna otrove, istinski prezir. To stvarno nije loše! Prezir u tekstu.

njihovu postojanost i razloge njihovih mogućih promena. Međutim, to tek prethodi pitanjima iz šireg i složenijeg vidokruga (1) određivanju bitnih osobenosti kulture uopšte, a posebno onih vidova koji su prožeti nacionarnim uslovima i (2) razmatranju sadašnjih konstelacija u onom prostoru njihovog značenja koji je s druge strane neposredne činjeničnosti.

U metodologiskom pogledu čini se da je značajno potvrđivanje postavke Đ. Lukača — da se mora stalno težiti otkrivanju onih (često skrivenih) posredovanja koja su dovela do izvesne situacije, a pre svega iznalaženju onih koja će, verovatno, proizići odatle i odrediti kasniju praksu — koja pruža osnovu za prevazilaženje skućenih okvira akademskog razmatranja. Po prirodi svog usmerenja, kritičko-teorijska misao teži upitanosti i odlučnim pitanjima, budući da se ne prekidno sukobljava s »ideološkim« — granicama modernog građanskog mišljenja. Pred njom je, međutim, obaveza prethodnih analitičkih radnji: unutrašnje oblikovanje problema i njihovih izukrštanih relacija, analitičko uviđanje savremenih i životnih implikacija povesnog iskustva naše kulture. Ali — isuviše dugo pod koprenom raznih predrasuda — ona treba da pokaže spoljašnje i prevaziđe unutrašnje razloge »frustracija« u analizi prikrivenih značenja i motiva raznih struktura moći u celini kulture. Prihvataljiv je, stoga, postulat S. Lasića da se »alegorijom, ezopovskim križaljkama, historijskim aluzijama, nedorečenostima ne može spoznati ono što traži direktnu reč, slobodnu misao i tjeskobnu odgovornost«.

I

Ponajpre valja reaktualizovati i u svetu današnje situacije potvrditi neumanjeno značenje postavke Jovana CVIJIĆA iz niza *Nova generacija*, u kome se, u šest teza, izlažu izvesna uopštavanja o našem kulturno-naučnom životu. U prvoj tezi, govoreci o onima koji »otimaju značaj i izopačavaju rad, blagodareći rđavim opštím prilikama«, J. Cvijić predlaže elemente neophodne za otvaranje povesne perspektive današnje situacije u kulturi. U smisaonom horizontu razmišljanja, J. Cvijić moguće je, čini se, pristupiti određivanju jedne od ključnih problemskih tački naše kulture.

Šta zapravo znači otimati značaj i izopačavati rad. Na planu likovne ikulturologije i istorijske misli o likovnom to bi — recimo — značilo da usled opskurne pozitivističke tradicije ove discipline ne ispunjavaju uslov da se smatraju disciplinama, budući da sistem njihovih iskaza nije primeran i koherentan utvrđenim znanjima drugih područja.¹ Ali, kao što na prvom planu ovo pitanje pokazuje temeljne unutrašnje nemogućnosti navedenih disciplina, homologno tome, na planu likovne kulture uopšte, ono pokazuje da je likovna oblast kulture nekoherentna s celinom kulture, budući da je u njoj predominantna jedna (isto tako) opskurna *ateorijska* tradicija. Na jednom drugom planu kao primer može da posluži idejna paradigma koja, na izgled, ima označke lenjinske kulture, mada je to uprošćeno »kultura «agitke», koja počiva na postulatu da činjenice jednoznačno govore za određeni smer delovanja u određenoj situaciji.² Daleko od lenjinske tradicije, zatvoreni idejni krug ove paradigmе svodio je stvarnost na datost, a datost na opseg aktuelnih problema. Svojim određenjem »pozitivnosti fizičizma«, Karel Kosik upućuje na opštu teorijsku oznaku ove paradigmе.³

Mada nastaja u različitom procesu totalizacije, ova idejna paradigma i likovna oblast kulture pokazuju sushinsku srodnost i ishode u jednoj od ključnih problemskih tačaka naše kulture. Ta problemska tačka, kao sklop raznih uticaja i sticaj različitih idejnih movenza, zapravo je okosnica izvesnog mentaliteta koji — natkriljujući razna područja kulture — traje bez problema i, istovremeno, da bi održao sliku o stvarnosti kao jedinu moguću predstavu o njoj — otima značaj i izopačava rad... U kritičkom napisu *Pevanje i mišljenje* Zoran MIŠIĆ je ponajbolje utvrdio kritičku distancu prema bitnim elementima ove dugotrajne histereze naše kulture.⁴ U izoštrenjoj projekciji, složen obuhvatni sklop koji označavamo kao problemsku tačku u celini kulture, taj entitet »ždanovsko-pragmatističke sheme i malograđanskog duha konformizma i učmalosti«, pokazuje se kao značenjski sadržaj koji odgovara određenju *dogmatizma*. Najranija operacionalizacija ovog pojma sprovedena je u jednoj raspravi Josifa PANČIĆA, u kojoj se dogmatizam razmatra sa stanovašta naučne knitičke i — mada nije filosofski i teorijski određen — njegova operacionalizacija je dvostruko značajna.⁵ Prvo, pokazuje da postoji povesni kontinuitet u smisaono-kritičkom utemeljivanju ovog pojma, a drugo — da je problemska tačka dogmatizma već tada bila i »teorijski izraz istorijskih odnosa« u mnogostrukosti uticaja i unutrašnjih razvojnih sila u celini kulture. Konotacija ovog pojma u raspravi J. Pančića upućuje na bitno načelo »konstituisanja« dogmatizma i odgovara savremenim određenjima (izvedenim) u teorijskoj analizi J. Aranđelovića.⁶ Bilo bi, po svoj prilici, u okviru ove teme zanimljivo razmatranje nekih metafora Stanislava VINAVERA, koje govore o »zlim voščenicima«. Ali i onih antiskerlijevskih »zapis«, iz jednog drugog eseja, koji kao da ukazuju na svojstvo dogmatizma da »postiže onu osetljivost i savitljivost koja mu omogućava da se stalno prilagođava spoljašnjem ili onom što ga omogućava«.⁷ Reč je, zapravo, o svojstvu mentaliteta poniklog u procesu strukturiranja izvesnog socijalnog sloja koji — »zahvaljujući odsustvu sopstvenog unutrašnjeg merila« — u dogmatskom mislenom ob-

marko nedeljković

kultura-versus dogmatizam

Da li biće kulture podrazumeva anagogičku sanjariju, to od Bašlara opisano stanje »dijalektičkog nadracionalizma« u kome se »traži rasvetljavanje misli pomoći misli? Reklo bi se da je biće kulture protivno običnim snovima, koji umanjuju i rastaju značenje izvesnog projekta ili kulturnog čina. Razmatranje problema kulture valjalo bi, zbog toga, da obuhvati i sagledavanje onog skupa pitanja, koji — na izgled — nije unutar relevantnog područja kulturologije i disciplina upućenih na predmetnost kulture. To je, zapravo, onaj skup pitanja koji je Z. L. Gof uspešno naznačio terminima — mentaliteti, osećajnosti, stavovi. Sagledavanje ovog skupa pitanja zapravo predstavlja idejno-istorijski uvid koji ukazuje na različite značenjske strukture, na

liku nalazi svoju mogućnost i pribrežište, modus ispoljavanja svoje neuravnovežene »strukture». Pitanje neuravnoveženosti dogmatiske »strukture« izgleda da upućuje na drugi skup pitanja koji prevazilazi problematski okvir izvesnog mentaliteta. Jer, to što je pojam »neuravnoveženosti« u problematskim okvirima izvesnog mentaliteta, sada se pokazuje kao nemogućnost utemeljenja u odnosu na totalitet predmeta. U takvom drugojačijem posmatranju dogmatizma, reči Đ. Lukača — da se »totalitet predmeta može postaviti samo onda ako je subjekt koji postavlja sam jedan totalitet; ako je on stoga, da bi samog sebe mislio, primoran da misli predmet kao totalitet — pružaju potrebnu teorijsku jasnoću u njegovom određivanju. Međutim, nemogućnost utemeljenja u odnosu na totalitet predmeta, nije samo »otimanje značaja i izopačavanje rada« — kako je to uopštavao J. Cvijić — već, pored naučne i kulturno-ističke, takva nemogućnost ima i sociološku dimenziju. U tom smislu dogmatizam je misleni oblik mentaliteta onog socijalnog sloja za koji — u načelu — društveno značenje nije relevantno značenje, te je, stoga, iskustvo o njemu samom i njegovom utemeljenju u celini društvenog života izvan opsega njegovog polja mogućnosti. A to dozvoljava da se zaključi da je dogmatizam, u stvari, misleni oblik onog socijalnog sloja u kojem je »neuravnoveženost« izraz otudnosti njegovog delatnog bića.

II

Složenost dogmatizma, kao problematske tačke naše kulture, stičaj je nekolikih okolnosti, od kojih je najporaznija svakako ona koja posredno odlaje moć ili nemoć društva da se suoči s kritičko-teorijskom mišljom. Povesni oblici »sleve« dogmatske svesti izloženi su u raspravi Stanka LASIĆA *Sukob na književnoj ljevici*. Taj odlučni uzmak od nerazjašnjenih testoba prošlosti i prvi koračaj ka pitanju perspektiva, i dalje je, međutim, izazov našoj kulturi: »Vrlo su mjetki jugoslavenski lijevi intelektualci koji su pokušali *temeljito* analizirati svoj put i ići do *korijena* svojih metamorfoza. Taj vakuum ocjenjujuem kao tešku slabost jugoslavenske književnosti i jugoslavenskog društva.«

Pitanje perspektiva naše kulture neodvojivo je od problematske paradigmе dogmatizma, koja ima svoje povesne oblike i prepoznatljive zakonitosti, svoje životodajne sprege koje rastaču značenje, omeđuju otvorenost i svede upitanost na muk i beslovesnost.⁸ U opsegu pitanja perspektiva ovaj problematski kompleks je jedna od realnih alternativa, za danas ali i za sutra, i to alternativna »samozavaravanja ili 'zle volje'«, čija je filijacija utkana u povesno iskustvo naše kulture. Jedna brižljiva analiza verovatno bi izdvojila i u kulturno-ističkoj projekciji odredila arhetipski model dogmatizma, njegove izvedene varijete koje su, različitim povesnim oblicima, utemeljeni u raznorodnim oblastima na istom načelu. Bezizražajan po duhu, bezduhovan po izrazu, dogmatizam je svojevrstan »danse macabre« koji svojim prisustvom po pravilu najavljuje duh bezuslovnosti i odsustva dostojarstva — u Šilerovom smislu — kao udela samostalne srame u svakom ispoljavanju. Taj objedinjavajući duh svedenja rezultira u jednoj na izgled čudnoj posledici: njegovom učinku valja pripisati visoki stepen sličnosti problema u raznorodnim oblastima nauke i kulture. To je zista tobožnji paradoks kome iole zasnovana analiza odrice paradoksalnost: problemski sadržaji koji su po definiciji divergentni — a u odnos upoređivanja mogu biti strukturirani smo pod izvesnim uslovima, koji poštuju legitimnost teorijskih načela — u praksi često imaju skoro istovetne oznake. Sudeći po tome, moglo bi se reći da je dogmatizam duh voljebitnosti koji ne uzrokuje nikakva čuda. Kakva je, onda, to voljebitnost bez čuda? Da li je to voljebitnost lažnog totaliteta koji se — s jedne strane — utemeljuje u misaojnoj tradiciji što s oreolom posvećenosti prihvata postulat pozitivizma, a s druge u »tvrdom« i sirovom mišljenju koje pokadšto lazimo i na »odbijajućim« stranicama jednog A. Hausera ili Đ. Lukača. U oba slučaja misao je zatvorena (začairena) u domenu — u izvornom, srednjovekovnom smislu te reći — vidokrugu svoje »kapelice«, u kome je podređena ritualu fiktivnih pitanja i retoričkih odgovora, ritualu poznatom kao svojevrsna (nekritička ili ideologizovana) »obrtaljka« koja, opet na jedan voljeban način, za sve nalazi nekakav odgovor, a ne pravi odgovor — važno je »nešto«, a ne »kakvo« i »zašto«.⁹ U tom voljebnom obrtanju »obrtaljke« doista je sve moguće. U empirijskim naukama »obrtaljka« će upriličiti visoki nivo naučnog saznanja, mada je, u stvari, nivo saznavanja ispod elementarnog nivoa naučne misli (etnologija i istorija umetnosti). Dva temeljna empirijska načela (pogrešnosti saznanja i ekonomičnosti mišljenja) gube se kao »maglovita asprakcija« u obrtanju »obrtaljke« koja, na taj način, obezbeduje neogramičenu »slobodu« izvan svakog metodološkog utemeljivanja. O toj »slobodi« piše J. Arandelić: »Ako dogmatizam, po principu na kojem je zasnovan, mora opravdati i osmisli postojanje, prikazujući ga kao nužno u najrazličitijim oblicima njegovog ispoljavanja, ma kako oni mogli biti iracionalni i pred sudom samostalne misli neodrživi, onda je razumljivo da ovo stanovište mora posedovati izuzetnu 'slobodu' u biranju osnove na kojoj će zasnovati svoju pohvalu postojecig.¹⁰«

Voljebitnost bez čuda — dogmatizam je, čardak između neba i zemlje. Ali, to je čardak koji odoleva svim iskušenjima koja bi ga, možda, utemeljila u prostoru smisla i istinske voljebitnosti.

NAPOMENE:

¹ Napisom S. Radojičića *SLIKA NEMOCI I RASTRESENOSTI* (*Politika*, 16. 10. 1976. str. 16), započeo je diskurs o krizi istorije umetnosti koji je, za sada, bez temeljnog uviđanja osnovnih pretpostavki koje rezulturnu sadašnjom situacijom ove nauke. Za ovo područje kao da je karakteristično odsustvo adekvatne »lične jednačine« njenih protagonisti, ali i dogmatizacija izvesne tradicije naivnog »skupljaka« empirizma. To obično ide jedno s drugim.

² Potpun i radikalni raskid s pozitivističkom tradicijom misaoog uvida u umetničko, ostvario je Jovan Hristić napisom *O SPECIFIČNOJ ESTETICKOM* (*Filozofija-Sociologija*, Beograd, 1975, 2-3, 66-76), u kom uspostavlja kritičku referencu prema vulgarno-materijalističkom shvanju kategorije totaliteta u mogućem teorijskom pristupu umetnosti.

³ Ova idejna paradigma, iako predstavljena kao autentična slika stvarnosti, za njene protagoniste je, stvari, pedagoško-frazersko pokriće koje, po pravilu, skriva konformističku koncepciju i kodeks socijaldemokratije. Svojevremeno je kritičar Zoran Misić razotkorio ovaj janusovski lik malogradanštine, koja, valjda u svim sredinama, poseže za maskom autoritarnosti, navodno u ime »viših ciljeva« i zarad sveopštег napretka, predstavljajući se kao žrtva »opštih stvari«. Svoju poziciju i ulogu, međutim, ona zasniva i održava mehanizmima moći i vlasti, koji su u oprečnosti s »višim ciljevima« itd. Znatan deo problema nauke i kulture je i zbog toga po svom karakteru pre-kulturan i pre-naučan. Da bi se naznačio ovaj problematski kompleks, izgleda da je neophodna analiza te skrivene i mistificovane »osnovne nauke i kulture, i onih kriterija koje već više decenija upravljuju našu moćnu kultuarsku »javnost«. Kao uvođenje u takvu analizu mogao bi da se smatra napis J. DENEGRIJA *Jezik umetnosti i sistem umetnosti*, Zbornik *Oktobar* 75, SKC, Beograd, 1975.

⁴ »Pozitivistički fizikalizam izveo je zamenu odredene slike stvarnosti za stvarnost samu, te određeni način osvajanja sveta uzdigao do jedino istinskog, čime je, prvo, porekao neiscrpnost objektivnog sveta i nemogućnost njegovog reduciranja na znanje, što je jedna od osnovnih teza materializma, a drugo, osiromašio je ljudski svet zato što je reducirao bogatstvo ljudskog subjektiviteta, koji se istorijski tvori u predmetnoj praksi čovečanstva, na jedan jedini način osvajanja stvarnosti.«

⁵ U jezgovitom i britkim iskazima Z. Mišić piše: »U tom pogledu svaki napor da savremena poetska iskustva »prenesemo« u naše jezičko područje ostaće uzaludan, dok god se naša poezija bude kretala području provincialno-plaćevne romantičke i sentimentalne plitko-umnih izliva. Najnovija kritika: hocemo literaturu modernu po formi, jugoslovensku po sadržini — često je samo lukavi pokušaj da se kao »jugoslovenski« sadržaji protute, u novom, primanjivom duhu, stare ždanovsko-pragmatičke sheme i malogradanski duh konformizma i učenosti: dva potajna, ali pouzdana saveznika.« Navedeno iz: *Esejisti i kritičari*, N. Sad/Beograd, 1966, 19.

⁶ Josip Pantelić piše: »Kritika je najsvetlij pojav u novijem našem naučnom razvitu. Mi se više ne zadovoljavamo onim što su drugi saznali ili što smo gotovo od predaka nasliđili; mi podvrgavamo novoj analizi hipoteze kojima se svet od vekova klanja, mi napuštamo istine koje su nam se doskora neoborive činile (...) mi smo se iz tisućugodišnje povesnice uverili da nema grdega neprijatelja duševnom napretku čovečeg roda nego dogmatička servilnost ili slepo verovanje u ono što je ko drugi rekao.« *Naučenici*, N. Sad/Beograd, 1967, 9.

⁷ »FILOZOFIJA I EPOHALNA SVEST, Filozofsko društvo Srbije, Beograd, 1973, 199-226. »Filozofiji se dogmatizam pojavljuje kao stanovište koje u sebi samom ne sadrži ništa što bi ga iznutra određivalo. Ono određujuće nije u njemu već izvan njega. Svoj princip ne postavlja ono samo, već ga načini u nečem spolašnjem — u onome što ga održava i što mu daje snage. Pri tom, kao princip ili kao zatečena osnova, na kojoj se izgradije i utemeljuje dogmatizam, pojavljuje se zahtev da on očuva potpuni sklad prema tom spolašnjem koje ga i postavlja. To spolašnje ne samo da je određuje nego je, ujedno, i ono jedino što u ovom odnosu ima punu slobodu i samostalnost, pa dogmatizam, budući da u tom spolašnjem zatice svoj princip u gotovom obliku, prirodno ostaje bez ikakve unutrašnje određenosti i čvrstine.« Str. 200.

⁸ O »zlim voljebitincima« upor. *CUVARI SVETA*, N. Sad/Beograd, 1965, 85-6;

⁹ Ne bi trebalo da zabrinjava postojanje dogmatizma i oblici njegovih današnjih manifestacija u kulturi — poput onih na diskusiji u okviru *Umetničko-sociološke tribine* u Opatiji, od 10. do 12. novembra 1977. g. Moglo bi, međutim, da bude zabrinjavajuće kada se o tome piše na način kojim se ovaj problem čini fluidnim, povremenim i slučajnim, ne-određujući ga kao »opasnu blizinu dogmatičkog pojednostavljivanja i pretenu senku ždanovizmu u kulturi — što čini M. Vlajčić u svom članku (*Politika*, 19. novembar 1977. g.). To je napis kritičara i novinara za koga se, po svoj prilici, ne može reći da je površan na način uvereženih predrasuda o novinarama. Ipak, kojim razlozima se može objasniti izvesna uzdržanost u ovom napisu, s jedne strane, i nadma primedbe o avangardama, koje su počele da se pretvaraju u »institucionalizovani teror« — s druge? Upor. *ĐAVOLSKA POSLA*, *Politika*, 10. decembar 1977. g., str. 17). Da li je, možda, M. Vlajčić predstavnik onog menjenja koje je, u institucionalizovanim odorama iz pariskih i rimskih butika, ovde nasred zemlje Srbije, uvereno da »nevavgardna« umetnost nije institucionalizovana? Takva romantičarska naivnost zaista je previše »de-mode« — čak i za jednog kritičara *Politike*!

¹⁰ Evo kako E. From o tome piše: »Drugi način paralisanja sposobnosti za kritičko mišljenje je razaranje svake strukturalizovane predstave o svetu. Činjenice gube posebno svojstvo koje mogu da imaju kao delovi strukturalizovane celine, a zadržavaju jedino apstraktno, kvantitativno značenje. Svaka činjenica je samo još jedna činjenica, a važno je samo da li znamo više ili manje činjenica.« *BEKSTVO OD SLOBODE*, Nolit, Beograd, 1978, 215.

¹¹ Filozofija i epohalna svest, 207.

Izvesne postavke Vere PINTARIĆ-HORVAT, izložene u intervjuu pod naslovom *Duh dogme je uvek sumnjična umetnost* (*Politika*, 21. avgust 1976. g.) saglasne su izvedenjima J. Arandelića. Valja pomenuti ovaj intervju zbog produbljenog tumačenja povesnog utemeljivanja moderne umetnosti, koja se decenijama, između ideologičkih sfera Istoka i Zapada, posmatra kao »komponentu psihološkog rata« ili »prostor subverzivnog delovanja«. Pokađa i po negde bila je negativni egzemplar u zvaničnom programu prosvetjivanja tzv. masa. Tumačenje takvih činjenica je značajno za sticanje izvesne sociološko-istorijske slike o modernoj umetnosti i za razmatranje njenih ontoloških pitanja. Analiza B. Rotara (upor. *SITUACIJA LIKOVNE KRITIKE*, *Marksistička misao*, Beograd, 1976, 4, 215-16) upućuje na razlogove zbog kojih u zapadnoj ideologičkoj sferi vladaju drukčiji, užasi nego oni s početka ovoga veka.

U smisao sledu izvedenja J. Arandelića može se, ilustracije radi, navesti sledeći iskaz koji sadrži tipičan dogmatiski nabor:

»Sfera kulture se često, i ranije i danas, suprotstavlja sferama ideologije i politike. Svaka od ovih sfera imala je svoj koncept slobode. To je i uslovilo, kako je Marko pisao, da je »svaka određena sfera slobode bila sloboda neke određene sferе«. Otuda su te sferе sa svojim slobodama bile u sukobu. Postavlja se pitanje: da li je moguće jedno takvo novo udruživanje kreativnih snaga našeg društva, da ideologija i politika dobiju slično mesto i ulogu u društvu kao i nauka i kultura?« Upor. *Prvoslav RALIĆ*, *Kultura kao unitarna kreativna snaga društva*, *KNJIŽEVNE NOVINE*, br. 555, 18. mart 1978.

U navedenom iskazu figurira deo jednog Marksove rečenice, istognut iz celine svog prvobitnog smisaoog utemeljenja; moglo bi se zaključiti da autoru nije važan taj prvobitni smisao Marksove misli, već samo formalno pozivanje na Marks. Ali, kao što se može zaključiti da pozivanje na Marks-a nije sproveno u težnji aktualizacije izvornog smisla Marksovog stava, tako se, s druge strane, može zaključiti da autor ne problematizuje »mesto i ulogu nauke i kulture u odnosu na društveni status ideologije i politike. Upravo suprotno, iz navedenog iskaza implicite sledi da ideologija i politika tek treba da ostvare mogućnost da »dobiju slično mesto i ulogu u društvu kao i nauka i kultura«. Zaista, ovo je izuzetna »sloboda« u kojoj se značenje predloženih entiteta (Marks i kultura) svelo na puku grafiju i dekorativnu šemu. Ovaj napis, međutim, samo je primer u nizu sličnih napisa koji probleme kulture sagledavaju sa stanovišta raznog somnambulizma — prahvatajući mitologiju pretpostavku od tri decenije — po kome se kultura, pored sektora poljoprivrede, prelarsvta, mostogradnje itd., može planirati i programirati, a njen razvoj »tra-sirati«.